

KIBERJINOYATCHILIK TURLARI VA UNING OLDINI OLISH MASALALARI

Ovliyakulov Husan Ruziboy o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti magistratura bosqichining "Kiber huquqi"

mutaxassisligi talabasi

husanavliyoqulov@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8044925>

ANNOTATSIYA

Maqolada kiberjinoyatchilikning ahamiyati, ularning turlari va sodir etilish usullari, kiberjinoyatlarning oldini olish masalalari yoritib beriladi. Shuningdek, "Kiberjinoyatchilik" tushunchasiga doir mualliflarning xamda qonun hujjatlaridagi tushunchalar tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: *Kiberjinoyatchilik, kibermakon, kiberterrorizm, kiberbulling, axborot, xavfsizligi, jinoyatni oldini olish, subyektlar, kompyuter tarmoqlari.*

Butun dunyoda axborot texnologiyalarining jadalrivojlanishi zamonaviy telekommunikasiya xamda internetning keng ommalashuvi har bir insonga tegishli bo'lgan ma'lumotlar ya'ni axborot tushunchasini jamiyatimizning eng muhim ajralmas bir qismiga aylanishiga sababchi buldi. Xozirgi kunda zamonaviy jamiyatda har bir insonga tegishli bulgan shaxsiy ma'lumotlar kundan kunga ahamiyatli bulib bormoqda. Bu o'z navbatida tarmoqda mavjud bulgan har qanday ma'lumotlarni o'z atishda va qabul qilishda uning himoyasini ta'minlash muhim jarayonlardan biri bo'lishiga olib keldi. Bu borada shaxsiy kompyuterlarning keng tarqalishi xamda global miqyosda kompyuter tarmog'idan foydalanuvchilar sonining keskin oshishi kibermakonda jinoyatlar sodir etilishi uchun zamin bo'lmoqda.

Zamonaviy jamiyatda sodir etilayotgan kiber taxdidlarning tobora soni va salohiyatini ko'payishi axborot texnologiyalari davridagi har bir davlat uchun o'ta dolzarb bulgan asosiy vazifa - axborot xavfsizligini ta'minlash zarurligini keltirib chiqarmoqda. Ushbu turdagi jinoyatlarga qarshi kurashishda umummilliy barcha davlatlarning ishtirok etishi eng ustuvor echimlardan biri xisoblanadi sababi muammollar doirasi juda keng – xavfsizlikni ta'minlovchi texnik vositalardan tortib, pul bilan operatsiyalarni amalga oshirish uchun mo'ljallangan tizimlarning zaifligigacha. Ancha yillar davomida bu turdgi muammo ustida amalga oshirilgan izlanishlarga qaramay, jazo va oldini olish ishlari to'liq shakllanmagan bu esa jinoyatlarni sodir etayotgan shaxs va jamoalarning usishiga va keng tarqalishiga imkon beradi.

Bundan tashqari yaqin yillar davomida mamlakatimiz xududida keng tarqalayotgan kiberjinoyatlarni xisobga oladigan bulsak, ushbu turdagi jinoyatlarga qarshi kurashish va oldini olishda birinchi navbatda jinoyat turlarini, kelib chiqish sabablari xamda xorijiy tajriba va xalqaro tasis etilgan standartlarni chuqurroq o'rganish, huquqni muhofaza etuvchi organlar faoliyatida xamda hayotimizda foydalanish bugungikundagi asosiy vazifalarimizdan biridir.

Shuningdek, Tojikiston poytaxti Dushanbe shahrida 2021-yil 17-sentabr kuni bo'lib o'tgan Shanxay hamkorlik tashkiloti Davlat rahbarlari Kengashining yubiley majlisida, Shavkat Mirziyoev kibermakondagi zamonaviy tahdid va xatarlarga munosib javob qaytarish uchun ShHTning axborot xavfsizligi sohasidagi ekspertlar forumini ta'sis etish

to'g'risida tashabbus bilan chiqqanligi¹⁴ bu sohaga oid yanada ko'plab izlanishlar olib borishimiz kerakligini ko'rsatib turmoqda. Xususan, kiberjinoyatlar asosan iqtisodiy maqsadlarni ko'zlagan buzg'unchi va noqonuniy harakatlarni sodir etuvchi shaxs yoki guruhlar tomonidan amalga oshiriladi. Bundan tashqari hozirgi vaqtda kiberjinoyatlarning soni toboro ortib borayotgani, virtual olamda sodir etilayotgan kiberjinoyatlarning turlari ham keskin ravishda o'zgarib bortib borayotganini ko'rsatadi. Quyida kiberjinoyatlarning keng tarqalgan turlari keltirib o'tilgan.

Kiberbulling – virtual olamda axborot texnologiyalari va raqamli texnologiyalardan foydalangan holda biror bir shaxs yoki guruh haqida haqoratli xabarlarini Internet tarmog'ida tarqatish yoxud joylashtirishni anglatadi.

Kiberterrorizm – har qanday davlat yoki jamiyat o'rtasida turli xil qo'rquv va vahima o'rnatish maqsadida noqonuniy va buzg'unchi harakatlarni bitta shaxs yoki guruh tomonidan amalga oshirilishi.

Darhaqiqat, hozirgi vaqtga qadar “kiberjinoyatchilik” tushunchasiga doir ko'plab tushuncha va izohlar berib kelindi. Ko'pgina xorijiy olimlar va tadqiqotchilar, shu sohaga tegishli izlanishlar olib borayotgan xalqaro tashkilotlar hamda O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi qonunda ham “kiberjinoyatchilik” tushunchasiga ancha yaqin va aniq izohlarni ko'rishimiz mumkin.

Shuningdek, kompyuter tizimi, tarmog'i, shuningdek, ularga ulanadigan boshqa vositalar orqali yoki ularning yordamida hamda kompyuter tizimi, tarmog'i yoki kompyuter axborotiga qarshi kibermuhitda sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmishni kiberjinoyat deb bayon qilishib, yuqoridagi jinoyatlarni kiberjinoyatdan farqli jinoyat deb ta'rif berishadi¹⁵. Haqiqatan ham, axborot texnologiyalari sohasidagi jinoyatlar kiberjinoyatlarning bir qismi bo'lganligi va kiberjinoyatlar kengroq tushuncha bo'lganligi sababli ushbu fikrlarga qo'shilish maqsadga muvofiqdir.

Shu o'rinda ta'kidlab o'tishimiz kerakki, global tarmoq jinoyatchiligi tushunchasi unga qadar mavjud bo'lgan “kompyuter jinoyatchiligi”, tushunchasi bilan to'la mos kelmaydi va shunga ko'ra mazkur jinoyatchilik turi bugungi kunda “kiberjinoyatchilik” tushunchasi bilan atalib kelinmoqda. Xalqaro ilmiy va huquqiy amaliyotda dastlab "kompyuter jinoyatchiligi" tushunchasi, keyinchalik "kompyuter bilan bog'liq jinoyat", “kompyuter orqali jinoyat sodir etish”, “elektron jinoyatchilik” va “yuqori texnologiyalar jinoyatchiligi”, “virtual jinoyatchilik” tushunchalari ishlatilib, bugunga kunga kelib esa “kiberjinoyatchilik” yoki “global tarmoq jinoyatchiligi” atamasi qo'llanilmoqda. Ushbu tushunchalar yaratilishidan asosiy maqsad ayni paytda Internet global tarmog'i orqali sodir etilgan jinoyatchilik chegarasini aniq belgilash va unga qarshi kurashda xos yondashuv zarur ekanligini tushuntirish bo'lgan debolim I.Toraxodjaeva “kiberjinoyatchilikning kompyuter jinoyatchiligidan kengroq tushuncha hisoblanishini” ta'kidlab o'tadi¹⁶.

Kiberjinoyatlar tushunchasining vaqtga nisbatan o'zaro bog'liqligini yana 1979-yilda Dallas advokatlar assosiasiyasining konferentsiyasi tomonidan dastlab kompyuter jinoyatlarining asosiy belgilari o'sha paytdagi mavjud axborot kommunikasiya texnologiyalarining texnik imkoniyatlari yuzasidan belgilanganligi orqali ta'kidlashimiz mumkin¹⁷. Kiberjinoyatlar yig'indisi, kiberjinoyatchilikni tashkil qiladi va bu

¹⁴ kun.uz <https://kun.uz/news/2021/09/17/prezidentshtning-kelgusidagi-asosiy-ustuvor-yonalishlari-vavazifalariga-toxtaldi>

¹⁵ Salaev N.S., Ro'ziev R.N. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishga oid milliy va xalqaro standartlar. Monografiya., – T.: TDYUU, 2018, – B.139.

¹⁶ Toraxodjaeva I. O'zbekistonda Internet tarmog'iorqali sodir etiladigan jinoyatchilikka qarshi kurash muammolari // – T.: Yuridik fanlar axborotnomasi / Vestnik yuridicheskix nauk / Review of law sciences. – ilmiy-amaliy jurnali. 2019 (03)-son. – B.128-132.

¹⁷ Широков В.А., Беспалова Е.В. Киберпреступность: история уголовно-правового противодействия. – М.: “Информационное право”, 2006. № 4. <http://center-bereg.ru/h1846.html>.

L.Bo'ranovning fikriga ko'ra,"kiberjinoyatchilik axborot kommunikasiya texnologiyalari sohasidagi ko'plab turdagi jinoyatlarni o'zida birlashtirgan jinoyatlar majmuidir"¹⁸. L.Kochkina kiberjinoyatchilikni "kompyuter ma'lumotlari sohasidagi jinoyatlar", "axborot jinoyatlari", "kompyuter uskunalari bilan bog'liq jinoyatlar", "yuqori texnologiyalar kompyuterlaridagi jinoyatlar", "axborot sohasidagi jinoyatlar" deb, e'tirof etib o'tadi¹⁹, T.Borodkina ushbu jinoyatlarni axborot sohasidagi jinoyat deb atagandi²⁰.

Kiberjinoyatlarni tasniflash va ma'lum bir guruhlariga ajratib o'rganish maqsadga muvofiq. Biroq, kiberjinoyatlarni har kim turlicha tasniflaydi, xususan, Kasperskiy kompaniyasi "ularni elektron pochta va Internet firibgarligi, shaxsiy ma'lumotlarning firibgarligi (shaxsiy ma'lumotlarning o'g'irlanishi va noto'g'ri ishlatilishi), moliyaviy ma'lumot yoki bank kartasi ma'lumotlarini o'g'irlash, korporativ ma'lumotlarni o'g'irlash va sotish, kibertovlamachilik, kriptodjeking, kiberjosuslik kabi turlarga ega ekanligini inobatga olib ularni ikkita guruhga kompyuterlarning o'ziga qaratilgan kiberjinoyatlar va kompyuterdan foydalanilgan holda amalga oshiriladigan kiberjinoyatlarga ajratadi"²¹. Ma'lumotlarni saqlash imkoniyatini mavjudligi buning natijasida kiberjinoyatlar jamoatchilik bilan aloqalari keng kulamni qamrab olishi va ushbu turdagi jinoyatlarni sodir etishning turli xil usullari borligini ko'rsatadi. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda va oldini olishda bitta davlatda qabul qilingan qonun va harakatlar orqali ijobiy natijaga erishi bulmaydi balki umummiy xalqaro miqyosda xamkorlik, davlatlar aro ushbu sohaga tegishli yagona huquqiy tizimni ishlab chiqish, xalqaro standartlardan keng foydalanish va tergov jarayonlarida tatbiq etishdan iborat bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Бородкина Т.Н., Павлюк А.В. Киберпреступления: понятие, содержание и меры противодействия. Социально-политические науки. № 1. 2018. – С. 135-137;
2. Salaev N.S., Ro'ziev R.N. Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishga oid milliy va xalqaro standartlar. Monografiya., – T.: TDYUU, 2018, – B.139;
3. Toraxodjaeva I. O'zbekistonda Internet tarmog'iorqali sodir etiladigan jinoyatchilikka qarshi kurash muammolari // – T.: Yuridik fanlar axborotnomasi / Vestnik yuridicheskix nauk / Review of law sciences. – ilmiy-amaliy jurnali.2019 (03)-son. – B.128-132;
4. Kochkina L. Definition of the concept "cybercrime". Selected types of cybercrime // Сибирские уголовнопроцессуальные и криминалистические чтения. 2017. № 3 (17). – С. 2;

¹⁸ Буранов Л. Кибержиноятчиликка карши курашишда интернет-маданиятнинг ахамияти. 2018 й., <https://ictnews.uz/uz/15/05/2018/cybercrime/>.

¹⁹ Kochkina L. Definition of the concept "cybercrime". Selected types of cybercrime // Сибирские уголовнопроцессуальные и криминалистические чтения. 2017. № 3 (17). – С. 2.

²⁰ Бородкина Т.Н., Павлюк А.В. Киберпреступления: понятие, содержание и меры противодействия. Социально-политические науки. № 1. 2018. – С. 135-137

²¹ <https://www.kaspersky.ru/resource-center/threats/what-is-cybercrime>